

УДК 37.013.43Онацький(477.52)(09)

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕБЕДИНСЬКОГО ПЕРІОДУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО (1906-1913)

Никифоров А.М.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Актуальність статті зумовлена необхідністю повернення імен педагогів-просвітників початку ХХ століття, які для розбудови української національної школи не шкодували ні сил, ні здоров'я, навіть, життя. Метою статті є визначення особливостей педагогічної діяльності громадського діяча Никанора Онацького в м. Лебедин Сумського повіту. Серед методів дослідження використано теоретичний, історико-логічний конкретно-пошуковий, хронологічно-системний, персоналістично-біографічний. Автором визначено основні віхи педагогічної діяльності митця в означений період. Перспектива дослідження полягає у подальшому вивченні педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині.

Ключові слова: Никанор Онацький, педагог, художник, поет, громадський діяч.

Постановка проблеми. Важливого значення для розвитку теорії та практики сучасної освіти набуває вивчення її історії, та дослідження і ґрунтовний аналіз науково-творчої спадщини тих педагогів, які плідно працювали на освітянській ниві в непростий період розбудови національної педагогіки. До таких визначних діячів-просвітителів першої половини ХХ століття належить Никанор Харитонович Онацький (1874-1937) – педагог, художник, археолог, краєзнавець, культурно-просвітницький діяч, засновник Сумського історико-художнього музею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В руслі перебудови і вдосконалення освітянських процесів на Україні в роки розбудови незалежної країни Особистість Н.Онацького привертала увагу культурно-громадських діячів, науковців. Педагогічна діяльність Н. Онацького в галузі освіти на Слобожанщині, стала предметом наукового дослідження В. Голубченко, Л. Корж, М. Манька, Б. Ткаченко, В. Ткаченко, В. Бугрій, О. Перетятка, Д. Кудінов, Н. Подоляка, Г. Яловий, В. Ханко, Л. Федевич, С. Побожій, Ю. Ступак аналізують окремі аспекти теоретико-педагогічних надбань, педагогічних публікацій, та наукових розвідок Н. Онацького. Громадсько-просвітницьку діяльність та літературну спадщину митця розглядали О. Ющенко, Г. Хвостенко, В. Скакун, А. Близнюк, М. Безхутрий, К. Прохоренко, Г. Петров, Ф. Кириченко, Н. Юрченко, Н. Дужа, Г. Ареф'єва, Г. Андрусенко, Л. Мельник, Б. Піаніда, В. Рубан, А. Скалацький, В. Ханко, М. Тимошенко досліджували його просвітницьку спадщину крізь призму образотворчого процесу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На основі аналізу джерел, можемо зробити висновок, що наукові розвідки мають вибіркового характеру і присвячені окремим видам культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького. Досить ґрунтовно вивчалася його творча спадщина: літературна, як поета, письменника, літературознавця; художня, як живописця, графіка; наукова, як, мистецтвознавця, етнографа, історика відповідно до сучасного рівня розвитку науки. Частково досліджена праця Н. Онацького на терені просвітництва. Констатуємо наукову цінність літературних джерел, однак, слід зауважити, що педагогічна діяльність Н. Онацького в початковий лебединський період не досліджувалася, а вивча-

лася лише побіжно, фрагментарно, без визначення ролі вченого в культурному розвитку Слобідського краю, без належної оцінки його внеску в розвиток української педагогічної думки. Надолужити це упущення і покликане наше дослідження.

Мета дослідження: охарактеризувати основні напрямки педагогічної діяльності Никанора Онацького в період вчителювання в гімназіях міста Лебедин Сумського повіту з 1906 до 1913 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новим поштовхом у розвії національної ідеї на Слобожанщині став приїзд у Лебедин учителя малювання Никанора Харитоновича Онацького.

На початок викладацької роботи Н. Онацького вказує Прохання директора Одеського училища до Канцелярії Академії мистецтв: «...Честь имею покорнейше просить Канцелярию зачислить кандидатом на должность преподавателя рисования в средних учебных заведениях окончившего в 1905 году полный курс наук и искусств по живописному отделению Никанора Онацкого, заявившего ныне занять должность преподавателя рисования в средних учебных Заведениях (...) 27 января 1906 года» [4, арк. 9]. Низка документів із цього ж фонду № 769 [4, арк. 10-16] засвідчує листування директора Лебединської чоловічої гімназії з канцелярією Академії мистецтв про оформлення документації в зв'язку із викладацькою роботою Н. Онацького в Лебедині. Спочатку Н. Онацький влаштувався працювати по розряду найнятого, не затвердженого вчителя, оскільки був під негласним наглядом поліції. Але активна громадська діяльність, авторитет художника і поета сприяли тому, що через два роки його включили до складу педагогічної ради гімназії і поставили в штат. Документ листування від 4 квітня 1908 року Н. Онацький підписав вже як вчитель графічних мистецтв: «Покорнейше прошу Академию Художеств выслать все мои документы по следующему адресу: г. Лебедин Харьковской губернии, Мужская гимназия преподавателю графических искусств Никанору Онацкому. 4 апреля 1908 года» [4, арк. 9].

Аналіз архівних документів дає можливість встановити межі викладацької діяльності Н. Онацького в Лебедині:

- з 26 вересня 1906 року по 26 липня 1913 року – вчитель Лебединської чоловічої гімназії;
- одночасно, з 4 жовтня 1910 року по 26 липня 1913 – вчитель Лебединської жіночої гімназії.

Ці вісім років з 1906 до 1913 дослідники назвали «лебединським» періодом педагогічної і культурно-просвітницької діяльності митця [8, с. 13]. Провідною педагогічно-просвітницькою ідеєю лебединського періоду, постійною духовною потребою Онацького, була турбота про відродження української мови, прагнення, щоб у школах (освітніх закладах) вживалась українська мова для викладання і щоб для навчання використовувались українські книжки.

Про гоніння української мови в Лебединській гімназії згадує вдова просвітника, Надія Василівна Онацька (в ті часи – гімназистка Надія Кривошей): «Не дай Боже, якимсь рідне слово мовить, відразу гнівне зауваження: «Ві што, с кухні пришли?» [7, с. 293]. Зі спогадів лікаря з Лебедин, тодішнього гімназиста Пантелеймона Домашенко: «Онацький з нами завжди говорив рідною мовою, і мова та була в нього добірна, виважена і ласкава. На той час це було не тільки сміливо, а й з боку вчителя ще й небезпечно для кар'єри...» [7, с. 29]. В цьому зв'язку вважаємо доцільним навести виступ у Державній Думі Г.І. Петровського: «В Лебединській чоловічій гімназії директор забороняє говорити українською мовою. На одному з уроків, коли учень обмовився українською мовою на доказ якоїсь алгебраїчної теореми, йому було поставлено двійку...» [7, с. 302]. Ці слова із промови були розповсюджені серед гімназистів і існує припущення що саме Онацький поширив виступ. Відома просвітниця С. Русова в газеті «Рада» від 6 грудня 1906 року в статті «З Харківщини... Горе з українською мовою» писала: «Пану директору-ві Лебединської жіночої та чоловічої гімназії не впадалось дуже, що учні говорять між собою українською мовою, і ось він цими днями в дівочій гімназії звернувся до своїх учениць з цілою промовою, в котрій доводив «нелепость украинского язика». А далі заборонив уживання рідної мови як у гімназії, так і вдома» [7, с. 28-29].

Для боротьби за українську мову, культуру, традиції в Лебедині Онацький створив патріотичний гурток, до складу якого ввійшли гімназисти старших класів. Згодом гурток стали називати «Шевченківським». Він мав свою бібліотеку україністики, забороненої літератури та касу. Гуртківці пропагували вільний розвиток своєї нації: українську мову, твори українських письменників, істориків, вивчали народні пісні, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, розповсюджували патріотичні прокламації, утверджували віру в справедливість. Наприклад, у річницю з дня народження Кобзаря гуртківці організували шевченківський вечір. Зібралися на вулиці Середівці в хаті Бондарця. С. Таранушенко прочитав реферат про творчість Т. Шевченка; потім присутні декламували вірші, співали українських народних пісень «Ой, не ходи, Грицю», «Заповіт», «Засвітали козаченьки» [1, с. 225].

«Отой наш «Шевченківський революційний гурток», – згадував пізніше відомий вчений мистецтвознавець С. Таранушенко, – був чи не першою невеличкою протидією владному великодержавному шовінізму на моїй батьківщині» [13, с. 29]. Згодом гурток розрісся за рахунок молодших класів гімназії та патріотів міста. Вони пропагували українську мову, твори Тараса Шевченка та Івана Франка, виписували літера-

туру з Галичини і розповсюджували її. Надіслану літературу (збірки «Зернятка») гуртківці продавали, а виручені гроші пересилали на будівництво пам'ятника Т. Шевченку. В 1913 році діяльність шевченківського гуртка була припинена. Царська охранка в Лебедині заборонила його. Бо мав «політичну виразність з більшовицьким та націоналістичним нахилом» [6, с. 12].

В цей період починається активна краєзнавча діяльність Н. Онацького: глибоко і зацікавлено вивчає побут і звичаї українського народу; досліджує місця, пов'язані з перебуванням Кобзаря на Сумщині. Художник відвідує Канів, Чернечу гору, могилу Кобзаря. Робить начерки кобзареві могили та краєвидів. Він створює офорт із зображенням хати під Тарасовою горою, який пізніше був виданий поштовою листівкою.

Перебуваючи в Лебедині Н. Онацький вперше друкує свої вірші в журналах та альманахах «Рідний край», «Терновий вінок», «Українська муза». Його поезія, сповнена вірою в найкраще майбутнє, була високо оцінена сучасниками. Поезія Никанора Онацького була високо оцінена українською письменницею Оленою Пчілкою, яка редагувала часопис «Рідний край».

В лебединський період активізується мистецька діяльність педагога: робить ескізи своїх майбутніх живописних полотен, виконує начерки архітектурних мотивів, постійно вдосконалює живописну майстерність, приймає участь у творчих виставках. Никанор Онацький був переконаний, що викладач образотворчого мистецтва повинен постійно творчо працювати. Так, у грудні 1911 – січні 1912 років п'ятнадцять картин експонує на художній виставці у Києві. Серед них: «Хата біля Тарасової гори» (написана під враженням поїздки до Канева у 1909-1911 роках), «На тирлі», «У жнива», «Похмурий день», «Вітряк» [6, с. 12].

В Лебедині Онацький співпрацює із вчителями-однодумцями, серед них:

- вчителька музики Лебединської гімназії Марія Дедова, на квартирі якої зістрічалися гуртківці і яка пізніше була звільнена з гімназії за вольнодумство;

- казначей Шевченківського гуртка вчитель із с. Токарі Микола Запорожець;

- вчитель географії Каменський;

- вчитель Ворожбянської недільної школи Юрій Іванович Базавлук (у подальшому Базавлука й Онацького поєднала міцна дружба в Сумському Товаристві «Просвіта»;

- Грищенко М. (спочатку працював юридичним консультантом губернського земства в Харкові, згодом, завідувач шкільною та позашкільною освітою в повітовому земстві в Лебедині, обіймав посаду секретаря земства в Лебедині в 1917 році (разом з Духно, Запорожець, Пустовгар, Лойченко, Петренко, Мелешко, Сивоконь створили в Лебедині у 1917 році учительську спілку); з 1927 року викладав українську мову у вечірній школі Лебедині;

- особливо Н. Онацький подружився із учителем із села Бєсєв Леонідом Рогольським, який згодом підтримував тісні зв'язки з Онацьким як організатор і очільник Лебединської «Просвіти». В мистецько-етнографічній колекції Лебединського художнього музею є старенька бандура. На її

верхній деці легкими штрихами намальована могола з високою тополею. Трохи нижче вірш і підпис: «Н. Онацький. 1921 року». Бандура належала Л. Рогальському товаришу Н. Онацького [5, с. 98].

Науково-допоміжний фонд № 121 Сумського обласного художнього музею містить значну кількість фотодокументів, це і світлини, виконані Онацьким і фото з Онацьким, також, велика кількість фото Онацького із дітьми Слобожанщини, що свідчать про його плідну співпрацю з ними та дружні стосунки [2].

В лебединський період педагогічної діяльності Никанор Харитонович не лише розкривав перед учнями красу і правду художніх картин Т.Г. Шевченка, але й розповсюджував серед народу його твори, декламував його пристрасні вірші серед селян. За що й потрапив під нагляд поліції. Часто у дні літніх канікул вчитель мандрував по шевченківським місцях, збираючи народні перекази, а добравшись до Канева, брався за олівець та пензель, пізніше і за фотоапарат, щоб відбити й поширити епізоди народної любові до Кобзаря.

Саме в Лебедині Никанор Харитонович заявив про себе і як талановитий педагог. Про вагомий здобутки Н. Онацького, безпосередньо у педагогічній роботі, свідчить Відзнака, присуджена педагогу в Харкові за перемогу в конкурсі вчителів з методики викладання образотворчого мистецтва, про що свідчить схвальний відгук та свідоцтво про його отримання. У Почесному відгуку зазначено: «Распорядитель комитета педагогической выставки при Харьковском Учебном округе, основываясь на отзывах экспертной комиссии, постановил: удостоверить почетного отзыва Лебединскую женскую гимназию за выставленные экспонаты по постановке рисования. Харьков, 20 августа 1913 года» [2]. Ця Відзнака послужила потужним поштовхом до подальшої педагогічно-освітньої діяльності Н. Онацького на Слобожанщині. Саме його методика викладання образотворчого мистецтва була відзначена на виставці-конкурсі у Харкові у 1913 році. Серед 38 гімназій з різних регіонів України і Росії, що брали участь, почесний відгук одержала Лебединська жіноча гімназія за кращі роботи учнів (рисунок, креслення; викладач Онацький). «Харьковский Учебный округ. Почетный отзыв. Распорядитель комитета педагогической выставки при Харьковском Учебном округе, основываясь на

отзывах экспертной комиссии, постановил: удостоверить почетного отзыва Лебединскую женскую гимназию за выставленные экспонаты по постановке рисования. Харьков, 20 августа 1913 года» [2]. Крім виставки робіт учнів у Харкові була влаштована почесна поїздка гімназистів до Пушкінського початкового училища в Москві, на виставку, де були представлені їхні роботи.

Висновки з даного дослідження. В результаті аналізу літературних джерел та архівних матеріалів можемо стверджувати, що: як педагог-практик, Н. Онацький сповідував власні педагогічні погляди, котрі базувались на засадах демократизму, гуманізму, народності і залишаються актуальними й на сьогоднішній день. Н.Х. Онацький був одним з перших, хто заклав основи школи виховання на національних традиціях на Сумщині. Основними засадами, на яких ґрунтувалися його педагогічні та просвітницькі ідеї сформовані саме в лебединський період педагогічної діяльності є:

- пропагування рідної мови у виховному та навчальному процесі;
- виховання на демократичних засадах і в етнокультурному середовищі, на культурних традиціях свого народу;
- виховувати любов до природи, свого краю;
- вимоги до вчителя образотворчого мистецтва (особливо до себе) – постійно підвищувати професійний рівень, вести творчі пошуки.

Відтак, Н. Онацький прагнув впливати на розвиток української культури та освіти, відновлення навчання рідною мовою. Він твердо був переконаний, що мова – це шлях творення моральних та естетичних ідеалів, через мову відбувається духовне єднання нації. Н. Онацький діяв в історичному контексті боротьби за українську просвіту і, безумовно, як визначна особистість, небайдужа до долі своєї країни, не міг не сприйняти ідеї передової інтелігенції і не включитися в процеси удосконалення української культури та освіти.

Разом з тим, слід зауважити, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, тому **перспективними напрямками подальших наукових розвідок** вважаємо докладне вивчення внеску Никанора Харитоновича Онацького у розвиток національної освіти та культури.

Список літератури:

1. Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості: історія та сучасність / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія: зб. наук. пр. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1). – С. 221-230.
2. Науково-документальний фонд Сумського обласного художнього музею імені Никанора Онацького – СОХМ. НДФ – 121.
3. Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – 8 берез. – С. 3.
4. Сумський краєзнавчий музей (СУКМ). – Ф. 769, оп. 13, спр. 129, арк. 9, 10-16.
5. Ткаченко Б. Напис на бандурі / Б. Ткаченко // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 4. – С. 98.
6. Ткаченко Б. Никанор Воскреслий // Україна. – 1988. – № 35. – С. 12.
7. Ткаченко Б. Погром: документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. – С. 282-364.
8. Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43. – 23 лист. – С. 13.

Никифоров А.М.

Сумской государственной педагогический университет имени А.С. Макаренка

**ОСОБЕННОСТИ ЛЕБЕДИНСКОГО ПЕРИОДА
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НИКАНОРА ОНАЦКОГО (1906-1913)****Аннотация**

Актуальность статьи обусловлена необходимостью возвращения имен педагогов-просветителей начала XX века, которые для развития украинской национальной школы не жалели ни сил, ни здоровья, даже жизни. Целью статьи является определение особенностей педагогической деятельности общественного деятеля Никанора Онацкого в г. Лебедин Сумского уезда. Среди методов исследования использованы теоретический, историко-логический конкретно-поисковый, хронологически-системный, персоналистически-биографический. Автором определены основные вехи педагогической деятельности художника в указанный период. Перспектива исследования заключается в дальнейшем изучении педагогической и культурно-просветительской деятельности Н. Онацкого на Слобожанщине.

Ключевые слова: Никанор Онацкий, педагог, художник, поэт, общественный деятель.

Nikiforov A.M.

Sumy State Pedagogical University name by A.S. Makarenko

**PERICULIAR FEATURES OF LEBEDINSKY PERIOD
OF THE PEDAGOGICAL OF NIKANORA ONATSKIY (1906-1913)****Summary**

Actuality of the article is predefined the necessity of returning of the names of teachers-enlighteners of beginning XX centuries, which for buiding of Ukrainian national school spared neither forces no health, even life. The purpose of the article is determination of features of pedagogical activity of publicman Nikanora Onatskogo in the town of Lebedin of the Sumy region. It was used the methods of research the theoretical, historikal-logical specific search, chronologically system, personalistic-biographical methods. The main idea of the article is main character of educational activities in the designated period. Further perspective is consist in the subsequent study of pedagogical and in a civilized manner elucidative to activity of N. Onatskogo on Slobozhanschina.

Keywords: Nikanor Onatskiy, Lebedin, artist, poet, national idea.

УДК 37(091)(477.51)«172»

**РОЛЬ І. МАКСИМОВИЧА У РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ
НА ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ: ДОСВІД ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОЛЕГІУМУ****Погрібняк О.В.**

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті досліджено та проаналізовано особливості навчально-виховної діяльності Чернігівського колегіуму, створеного у 1700 році І. Максимовичем. Висвітлено роль Іоанна Максимовича у вітчизняному розвитку освітньої галузі на початку ХVІІІ століття.

Ключові слова: Іоанн Максимович, освіта, Чернігівський колегіум, історико-педагогічний досвід.

Постановка проблеми. Формування вітчизняної освіти сьогодні потребує окреслення для неї відповідних моделей для наслідування. Без розуміння того, якою має бути сучасна школа, не можна уявити собі подальші перспективи розвитку суспільства. На сучасному етапі поступу українського шкільництва яскраво простежується зростання інтересу до вітчизняної історичної спадщини. Особливої цінності набувають вітчизняні традиції навчання і виховання, що слугують невичерпним джерелом збагачення педагогічної науки. Творче застосування історико-педагогічного досвіду наших попередни-

ків забезпечує ефективність розвитку освітнього простору України ХХІ століття. З'ясовуючи особливості цього процесу, варто не залишати поза увагою діяльність провідних педагогів та просвітників кінця ХVІІ – початку ХVІІІ століття, чії прогресивні ідеї є актуальними і дотепер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цікавою й визначною історичною постаттю початку ХVІІІ століття є український педагог, просвітник, філософ, богослов, благодійник, засновник Чернігівського колегіуму Іван (Іоанн) Максимович (1651–1715 рр.). Його чимала педагогічна спадщина набуває загально-